
INNOVATION OF RURAL SOCIOLOGY COURSE

Novotná K., Lipovská Z.

Department of Applied and Landscape Ecology, Faculty of Agronomy, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic

E-mail: kristyna.novotna@mendelu.cz, zdenka.lipovska@mendelu.cz

---

ABSTRACT

The paper tries to present the project of the University Development Fund (in Czech Fond rozvoje vysokých škol) the Innovation of Rural Sociology Course, which is taught within the branch Development at the Faculty of Agronomy of Mendel University in Brno. Innovation of the course, which is still in progress, consists of analytical and realization parts. The analytical part, which is already finished, consisted of studying and analyzing of the current state of teaching of Rural Sociology at the Institute of Applied and Landscape Ecology, Mendel University in Brno, and also in collecting experiences from teaching Rural Sociology and related subjects at partner workplaces in both the Czech Republic and abroad. The second part of the Innovation of Rural Sociology course consists in the development of a new syllabus, PowerPoint presentations of selected lectures and multimedia teaching tools.

The crucial part of the paper shows a few selected topics that will be incorporated into the teaching of Rural Sociology. These themes include the importance of „cottaging“ for rural areas, leisure activities of seniors in the countryside, suburbanization of rural area, Shared Space concept, the importance of partnerships between producers and consumers, and public participation.

The aim, which the project investigators try to achieve, is to modernize the teaching towards greater involvement of students in the form of controlled discussions on these themes at seminars. An integral part is to encourage students to critically reflect (social) problems that they may face in the country today.

Key words: rural sociology, innovation, teaching

Acknowledgement: This paper arose within project FRVŠ (Fond of Universities Development) 301/2011/G5 Innovation of Rural Sociology Course.

ÚVOD

V České republice existují poměrně rozsáhlé zkušenosti s výukou sociologie na filozofických fakultách, respektive fakultách sociálních studií, ale též na fakultách ekonomických. Aplikace sociologie na problematiku venkova je však v českých podmínkách ještě v počátcích. Zřejmě nejdále je tým prof. Majerové působící na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity v Praze. Další odborníky, kteří se vyskytují spíše jako jednotlivci, nalezneme na pracovištích sociologie, sociální geografie, ekonomiky apod. V západní Evropě, USA a Austrálii je výuka sociologie venkova dále než u nás. Zřejmě nejvýznamnější roli na tomto poli v Evropě hraje nizozemská Wageningen Universiteit. Obsah a způsob výuky sociologie venkova na západě je významným zdrojem inspirace. Je však třeba je aplikovat na podmínky České republiky (specifikem, se kterým se musí česká sociologie venkova vyrovnat, je zejména sociální transformace posledních dvaceti let).

V současné době chybí ve výuce předmětu Sociologie venkova na Mendelově univerzitě v Brně zvláště hlouběji pojatá aplikace obecných sociologických poznatků na problematiku venkova, která by se odrazila v sylabu a přednáškách. Dále jsou ve výuce předmětu postrádána skripta či modernější e-learningová pomůcka. Tyto problémy jsou řešeny v rámci projektu FRVŠ Inovace předmětu Sociologie venkova. Cílem tohoto příspěvku je pak představit tento projekt, zejména část, která se zabývala možnými tématy, které lze do výuky zahrnout.

MATERIÁL A METODIKA

Inovace předmětu Sociologie venkova se skládá z analytické a realizační části. Analytická část, která již plně proběhla, spočívala v prostudování a analýze současného stavu výuky předmětu vyučovaném na Ústavu aplikované a krajinné ekologie Mendlovy univerzity v Brně a dále ve sbírání zkušeností z výuky sociologie venkova a podobných předmětů na partnerských pracovištích jak v České republice (Katedra humanitních věd na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity v Praze), tak v zahraničí (Institut für Geographie und Raumforschung Karl Franzens Universität in Graz).

V květnu 2011 proběhla krátkodobá stáž řešitele a spoluřešitele na výše zmíněném pracovišti České zemědělské univerzity v Praze, kde se vyučuje předmět Sociologie venkova (též Rurální sociologie) a podobné předměty (Základy sociologie, Sociologie venkova a zemědělství, Metody a techniky sociálního výzkumu, Metodologie výzkumu v sociálních vědách apod.). Třídenní stáž spočívala v rozhovorech s garanty předmětů a vyučujícími. Zajímala nás zejména struktura cvičení, jejich obsah, podmínky ukončení, praktický způsob výuky a náročnost pro studenty. Součástí stáže bylo i studium písemných materiálů, zejména podkladů pro výuku (sylabů jednotlivých předmětů, powerpointových prezentací jednotlivých přednášek i cvičení), studijních materiálů poskytovaných

studentům (včetně prostudování funkcí univerzitního e-learningu), zadání jednotlivých úkolů pro studenty (seminární práce, dílčí úkoly ve cvičeních) a literatury týkající se sociologie a sociologie venkova v knihovně Katedry humanitních věd.

Během měsíce srpna 2011 proběhla týdenní stáž na Institut für Geographie und Raumforschung Karl Franzens Universität in Graz. Zde se řešitel a spoluřešitel seznámil s výukou Sociologie venkova a příbuzných předmětů spojených jak se sociologií, tak zejména s venkovem. Náplní stáže bylo též studium podkladů pro výuku a navazující literatury, tématické terénní exkurze do rurálních oblastí Štýrska, které během výuky absolvují studenti Institut für Geographie und Raumforschung. Byla nám představena a názorně ukázána práce studentů v terénu a navržena některá možná nová témata pro výuku předmětu Sociologie venkova na našem pracovišti.

Kromě výše zmíněných stáží se řešitel a spoluřešitel zúčastnili několika tuzemských seminářů a konferencí zaměřených na sociologii venkova či problematiku venkova obecně (např. konference Urbánní a regionální laboratoře UK „Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života“, seminář „Venkov – Kdo mi pomůže?“ pořádaný GaREP, spol. s r.o. a konference „Countryside – Our World na ČZU v Praze). Řešitel se navíc zúčastnil XXIV. kongresu Evropské společnosti pro rurální sociologii na téma "Inequality and Diversity in European Rural Areas".

Druhá část Inovace předmětu Sociologie venkova spočívá (na základě získaných zkušeností z jiných pracovišť a studia dostupné literatury) ve vypracování nového sylabu předmětu a powerpointové prezentace vybraných přednášek. Následně má být vytvořena výuková multimediální pomůcka pro studenty, která má být realizována ve formě e-learningu. Nedílnou součástí projektu je i zpracování adresáře (mailing list) pro výměnu pedagogických i vědeckých zkušeností a realizací stáží jak studentů, tak pedagogů na jiných pracovištích v Česku i v zahraničí.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Předmět Sociologie venkova je na Mendelově univerzitě v Brně vyučován od roku 2007, kdy byl otevřen nový magisterský obor Rozvoj venkova. V současné době jsou přednášky předmětu rozčleněny na dvě části – obecně sociologické přednášky, uvádějící předmět, vývoj, hlavní směry a metody sociologie (tyto přednášky nejsou předmětem inovace) a přednášky věnující se různým tématům sociologie venkova (úvod do sociologie venkova; sociologie zemědělského podniku, kolektivizace, její vliv na dnešní venkov; venkovské sociální skupiny, rodina; kultura vesnice, úloha vzdělávání, náboženství, vliv médií; politika, administrativa, správa a řízení na venkově; využití volného času a venkov; kvalita života na venkově; sociální charakteristika malých měst jako středisek venkovských regionů).

Nelze popřít, že uvedená témata jsou pro výuku sociologie venkova stěžejní. Je však třeba, aby reflektovala aktuálnější témata, která se sociologie venkova i venkova obecně dotýkají. Nová témata (některá z nich uvádíme níže) tak mohou být začleněna do stávajících, případně je mohou vhodně doplnit.

Chataření a chalupaření

V České republice představují objekty druhého bydlení kolem 20 % všech obytných staveb (Fialová 2004) což vychází z dlouhé historie chataření a chalupaření u nás. První chatové osady začaly vznikat podél říčních niv již po roce 1900, výrazněji pak po roce 1920. Prvními chatami byli trampové, vycházející často z řad skautů, kteří preferovali skalnaté partie větších řek (zejména v okolí Prahy). Na těchto místech pak zakládali první (trampské) srubové osady. Ve druhé polovině 20. století však chataření nabylo takových rozměrů, že chaty vznikaly v podstatě na jakýchkoliv místech, odkud bylo vidět na les či vodu. (Cílek in Zapletalová 2007: 379-382)

Chataření s sebou často přináší řadu negativních jevů. Nejvýrazněji se projevuje zastavění přírodovědně a esteticky cenných lokalit (zejména říčních niv) chatovými osadami. Tyto osady, či dnes častěji kolonie, jsou v krajíně rušivým prvkem a to zvláště díky absenci smysluplné struktury. Naopak chalupaření hrálo a hraje významnou roli při záchraně stavebního fondu lidové architektury. Jeho význam se projevil zvláště v oblastech Sudet po vysídlení Němců, kdy zůstala celá řada velmi cenných staveb lidové architektury opuštěna. Chalupáři tak pomohli tyto stavby zachránit. S tím souvisí i menší tendence přestavovat původní objekty, která se projevuje u běžných obyvatel (Fialová, Marada 2003).

Václav Cílek (in Zapletalová 2007) si v jiných státech nebyvalý rozvoj chataření a chalupaření vysvětluje několika základními faktory. Prvním z nich je touha po svobodě prvních trampů. Dalším je útek z města za kvalitnějším (čistším) životním prostředím a přírodou, za jiným sociálním prostředím do míst, kde se všichni navzájem znají. Chataření a chalupaření zároveň před rokem 1989 představovalo náhrádku nedostupné ciziny. A v neposlední řadě se zde projevovala touha a potřeba lidí tvořit, přestavovat, zlepšovat („*Smysl chalupářství ale není ve výsledku, v chalupě. Je v činnosti.*“ (Czumalo 2005: 66).

Senioři a trávení volného času

Stárnutí populace je a bude i nadále významným demografickým trendem, a to ve všech zemích Evropské unie. Ani Česká republika není v tomto ohledu výjimkou. Podle statistiky ČSÚ bylo koncem roku 2009 v České republice 1,56 milionů osob starších šedesáti pěti let, což představuje 14,9 % obyvatel ČR. Do roku 2030 předpokládá střední varianta prognózy ČSÚ (ČSÚ 2009) nárůst na 23,1 % (2,52 milionů osob starších 65 let), do roku 2050 pak na 31,1 % (3,38 milionů osob) a do roku 2065 až na 32,2 % (3,44 mil. osob).

S rostoucím podílem seniorů bude kladen stále větší požadavek na přizpůsobování vzhledu měst i obcí této populační skupině. Problematikou měst přátelským k seniorům se zabývá Světová zdravotnická organizace WHO, která vydala příručku Globální města přátelská seniorům: Průvodce (2009). Obdobnou problematikou vztahující se k obcím se české publikace však zatím nezabývají. Ze zahraničních prací se na preference ve trávení volného času seniorů a na z toho plynoucí doporučení pro obce zabývá např. Hansen-Møller (2010).

Možnosti volnočasového využití seniorů se značně liší právě v závislosti na velikosti obce, ve které člověk žije. Ačkoli se venkovské prostředí zdá pro trávení volného času seniorů příhodnější (např. zahrádkaření, jízda na kole), je zde oproti městu menší výběr aktivit, které jsou určeny přímo pro seniory a které jim poskytují různé organizace a instituce (např. cvičení pro seniory, univerzity třetího věku).

Volnočasové aktivity mohou u starších lidí výrazně napomoci v prevenci sociálního vyloučení, pocitů samoty, zlepšení zdravotního stavu a tedy i potřeby péče ze strany státu (např. Bočková 2011; Holmerová et al. 2006). Proto by měly být všestranně podporovány jak ze strany státu, tak i ze strany samotných měst a obcí.

Suburbanizace

Suburbanizace je významným fenoménem, který mění nejen fyzické prostředí venkova, ale i jeho sociální strukturu. Na suburbanizaci můžeme nahlížet jako na změnu způsobu života obyvatel přicházejících do suburbí. Ti částečně přizpůsobují svůj životní styl životním podmínkám v novém bydlišti a zároveň ovlivňují i charakter suburbánních lokalit. Nové obyvatelstvo s sebou přináší některé zvyky, způsoby chování a trávení volného času, které mají vliv na původní obyvatelstvo. Dochází k prostorovému šíření městských prvků a městského způsobu života. Kromě negativních jevů s tím spojených (zvláště neschopnost či neochota nových obyvatel začlenit se do sociálních struktur obce) (Sýkora 2002; Hnilička 2005), přináší často nově přichodí nové nápady, jsou aktivní a mají řadu kontaktů, které lze využít při rozvoji obce. Nově přichodzími jsou většinou mladé páry či rodiny se středním a vyšším vzděláním a tedy i s vyšším socioekonomickým statutem (Čermák 2005; Potočný 2006).

Shared Space

Shared space je koncept, který je zaměřen na integrované využívání veřejných prostranství. Koncept Shared Space přestává oddělovat auta, cyklisty, chodce a další účastníky provozu. Ruší obrubníky, svislé i podélné značení a spoléhá na ohleduplnost všech zúčastněných. Tím je umožněno všem uživatelům veřejných prostor navazovat různé sociální kontakty (pokud ulice patří převážně automobilům, je navazování sociálních vztahů výrazně obtížnější). Tento koncept nejen že zklidňuje dopravu, ale přispívá k větší bezpečnosti účastníků provozu (řidiči jsou opatrnější, bystřejší a soustředěnější – nezbývá jim nic jiného než se domlouvat jak mezi sebou, tak s chodci a cyklisty). Na místo dopravních pravidel nastupují pravidla sociální (Monderman et al. 2006).

Otcem konceptu Shared Space je Hans Monderman. Myšlenka vznikla již v roce 1985, větší prostor však dostala až v rámci projektu European Shared Space Project (jež byl součástí Interreg IIIB-North Sea Programme), který probíhal v letech 2004 až 2008. Shared Space je rozšířen v řadě nizozemských (Makkinga, Haren, provincie Fryslan apod.), dánských (např. Middelfar), belgických (Oostende), německých (Bohmt, Ettenheim, Endingen, atd.), britských (Londýn-Kensington High Street, Brighton, Ipswich, atd.), švédských (Norrköping apod.), australských, amerických a nově i rakouských (Graz) obcích a městech (Keuninginstitut 2008). Koncept Shared Space se lze využít zvláště při řešení veřejných prostranství venkovských obcí.

Partnerství mezi zemědělci a spotřebiteli

Spolupráce a navazování kontaktů mezi producenty (zvláště potravin) a spotřebiteli se jeví velmi významná zejména v případě zemědělství – ať už se jedná o podporu lokálních či ekologicky hospodařících zemědělců nebo ochranu a zachování kulturní krajiny. Jedním z příkladů spojení široké veřejnosti se zemědělci (konkrétně ekologicky hospodařícími) byl projekt ZO ČSOP Kosenka „Přiveď ovečku do valašské krajiny“. Cílem projektu bylo zlepšit dosavadní péči o chráněná území Bílých Karpat (týkalo se 55 ha nejcennějších pozemků ve valašskokloboucké části CHKO Bílé Karpaty) navrácením ovcí na valašské pastviny a zároveň pomoci ekologickým zemědělcům v začátcích podnikání (Lokoč 2006). Ovce byly zakoupeny z prostředků jednotlivců a následně byly svěřeny zemědělcům. Ti pak zajišťovali přepasení travnatých ploch maloplošných chráněných území. Dobrovolníci z řad veřejnosti koupili ovečky vložili do projektu potřebný kapitál, který se jim však časem vrátil v podobě tří beránek, které si mohli převzít živé, nebo dostat v mase či penězích. Ziskem tohoto projektu tak nebylo pouze obnovení tradičního využívání travnatých ploch v okolí valašskokloboucka, ale i navázání vztahu přispěvatelů a spotřebitelů se zemědělci. Vytvořili se tak nové sociální (nejen spotřebitelské) sítě (Miroslav Janík – autor projektu - k tomu řekl: „Velmi významná byla i ta parketa společenská, že to nebylo jen na nich [zemědělcích, pozn. autora], ale zatáhli jsme do toho i ty lidi přes univerzity. Je zajímavé, že ovce si více kupovali více ekologicky uvědomělí lidé z měst a nevládních organizací, aktivisté, z místních jen 25 %.“ (Janík in Lokoč 2009: 109).

Biokluby a (bio)bedýnky jsou další alternativou, která umožňuje větší provázání producentů potravin se spotřebiteli. Biokluby jsou většinou zakládány lidmi se vztahem k produktům ekologického zemědělství a to většinou v situaci, kdy bio potraviny nejsou v obchodech v dané lokalitě běžně k dostání. Biokluby pak svým členům zprostředkovávají produkty (převážně) od místních zemědělců – zejména čerstvé a sezónní potraviny a to nejčastěji ve formě tzv. (bio) bedýnek. (Bio)bedýnky jsou systémem, při kterém farmář pravidelně dodává své výpěstky zákazníkům, a to jak přímo, tak prostřednictvím bioklubů.

Zvyšující se zájem spotřebitelů o kvalitu potravin a touha poznat člověka, který danou potravinu vypěstoval či vyrobil, se projevuje ve stále větší oblibě tzv. farmářských trhů. Tyto trhy, kromě jiného, usnadňují realizování kontaktů mezi farmáři a obyvateli měst.

Výše zmíněné příklady umožňují spotřebitelům poznat svého farmáře a tím i původ svého jídla, to, jak bylo vyrobeno a z jakých surovin a za jakých podmínek. Pokud farmář osobně zná své zákazníky, ve většině případů se snaží z vlastní iniciativy zajišťovat co nejvyšší kvalitu svých produktů (Guthová 2006). Díky vzájemné komunikaci mezi zemědělcem (producentem potravin) a spotřebitelem vzniká vztah, který je založen na důvěře a pochopení. Přínos těchto vztahů spočívá mimo jiné ve vytváření hodnot, které posilují místní vazby a zároveň vytvářejí vztah k přírodě.

Zapojování veřejnosti/občanská participace

Občanskou participaci můžeme chápat jako zapojení občanů ve veřejné sféře; jejím prostřednictvím občané artikulují, organizují a prosazují své zájmy (Rakušanová 2003). Participace a spolupráce

jsou pojmy, které se čím dál častěji objevují ve sféře spravování veřejných věcí na všech úrovních, od lokální samosprávy až po centrální vládu. Občanská participace bývá spojována s efektivním demokratickým vládnutím (Stachová 2008). V České republice však nástroje občanské participace zatím nejsou dostatečně uplatňovány.

Je možné popsat celou řadu důvodů, proč je důležité veřejnost do plánovacích procesů zapojovat a informovat je o probíhajícím dění. Těmito důvody se zabývá řada metodik (např. Marek 2008; MPSV 2009; Metodika procesu zapojení veřejnosti do plánování rozvoje obce 2010) a ty nejdůležitější lze shrnout do následujících bodů:

Občané jako znalci místního prostředí: Běžný občan má tu nejlepší znalost místního prostředí a často dovede upozornit na zásadní dopady zamýšleného plánu, o kterých by místní správa ani odborníci neuvažovali.

Nová, originální řešení: Hledání řešení se účastní více aktérů, čímž se zvyšuje možnost objevovat nová řešení. Účastníci otevřeného procesu plánování si vzájemně vyměňují informace, učí se od sebe navzájem.

Místní odborníci: Mezi občany se rovněž mohou nacházet místní odborníci (každý expert někde bydlí). Podněty a rady odborníka, který je zároveň znalcem tématu i prostředí, jsou neocenitelným přínosem.

Snadnější dosažení konsenzu a jeho větší udržitelnost: Při plánování potenciálně konfliktních záměrů bude díky zapojení veřejnosti přijetí konsenzu pravděpodobnější. Hledání společenského konsenzu navíc přináší dlouhodobá a společensky udržitelnější řešení.

Aktivnější účast na realizaci: Občané, kteří se účastní plánování a přípravy jednotlivých aktivit, se pak aktivněji účastní i jejich realizace.

Důvěra ve vedení: Otevřená a upřímná snaha o zapojení veřejnosti získává její důvěru a usnadňuje postup řešení.

Včasné odhalení problémových aspektů či zjištění velkého nesouhlasu veřejnosti: Včasné, efektivní a transparentní informování včas odhalí potenciální problémové aspekty připravovaného rozhodnutí a vytvoří dostatečný časový prostor pro překonání sporných otázek. Tímto způsobem může zapojování veřejnosti ušetřit nejen spoustu času, ale i finančních prostředků. Přínosem však může být i zjištění, že nesouhlas veřejnosti s plánovaným záměrem je příliš velký a jeho realizace by přinesla ekonomicky neúnosné náhrady.

Vytváření vazeb: Zástupci veřejné správy, běžní občané, organizace, experti, podnikatelé a další se vzájemně setkávají a společně hledají řešení. Proces participace znamená především komunikaci s lidmi, sdílení emocí, ale také navázání přátelství. Dochází tak k vytváření nových vazeb a vztahů mezi členy dané komunity (v odborném jazyce jsou tyto vazby nazývány sociálním kapitálem). Komunita tak získává do budoucna vyšší rozvojový potenciál.

Omezení tzv. „NIMBY syndromu“: NIMBY je zkratkou angl. výrazu „*Not In My Back Yard*“, česky „*ne na mém dvorku*“. „NIMBY syndrom“ se projevuje tím, že občané protestují proti navrhovanému rozhodnutí, pokud má být uskutečněno v jejich okolí, bez ohledu na jeho správnost a prokazatelný přínos pro společnost. Participace pomáhá předejít tomuto syndromu jednak vyšší informovaností, uváděním alternativ a snahou o vytvoření dialogu, tak, že místo prostého zesílení "opevněných" pozic proti rozvoji se uvádí alternativy a snaží se vytvářet dialog (Richardson, Dusík, Jindrová 1999).

Různé způsoby participace jsou velmi přehledně popsány v metodickém manuálu *Metody techniky práce s veřejností, komunikační dovednosti* (Diváková 2009).

ZÁVĚR

Předmět Sociologie venkova vyučovaný na Agronomické fakultě MENDELU v Brně by měl studenty přivést zejména k tomu, aby byli schopni kriticky reflektovat problémy (některé jsou představeny i v tomto příspěvku), se kterými se na současném venkově můžeme setkat. A to nejen sociální ale i environmentální, demografické a ekonomické. V rámci výuky by pak měly být představeny i některé fenomény naší doby, které mají dopad na venkovské komunity (globalizace, suburbanizace, turismus apod.). Zároveň je možné představit i některé příklady „dobré“ praxe (např. Shared Space, Biokluby atd.). Součástí inovace je i snaha o modernizaci výuky směrem k většímu zapojení studentů formou řízených diskuzí o daných tématech na cvičeních. Tímto směrem se tak ubírají práce na inovaci tohoto předmětu.

LITERATURA

Czumalo, V. (2005): Architektura v národě chatařů a chalupářů. In: ERA21, č. 3, s. 64-67.

Čermák, Z. (2005): Migrace a suburbanizační procesy v České republice. *Demografie*, 47, č. 3, s. 169–176.

ČSÚ (2009): Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065. [online] Zveřejněno dne 19.5. 2009. [cit. 2011-08-11]. Dostupné z [www: http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003AA37A/\\$File/40200901.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003AA37A/$File/40200901.pdf)

Diváková D. (2009): Metody techniky práce s veřejností, komunikační dovednosti. [online] Institut Komunitního rozvoje, o.s. 23 s. [cit. 2011-09-09] Dostupné z [www: http://dataplan.info/cb21/archiv/akce/_nsm/nszm05/ls_seminare05/js/7_Divakova_skripta.pdf](http://dataplan.info/cb21/archiv/akce/_nsm/nszm05/ls_seminare05/js/7_Divakova_skripta.pdf)

Fialová, D. (2004): Druhé bydlení jako součást geografického výzkumu. *Universitatis Ostraviensis. Acta Facultatis Rerum Naturalium. Geographia-Geologia*, 216, 9, s. 21-32

Fialová, D., Marada, M. (2003): Chalupářství: příklad venkovské turistiky. In: Hasman, J. a kol. ed.: *Cestovní ruch v České republice. Problémy a možnosti jejich řešení*. JČU ZF KCR, Tábor, s. 116-123.

Guthová, Z., (2006): Trhy s místními produkty – šance pro stabilizaci venkova. In: Místní produkty – produkce a zpracování potravin v malých provozech, česká a rakouská zkušenost. Rosa, České Budějovice, s.7-8

Hnilička, P. (2005): Sídlní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů. Brno: Era, 131 s.

Holmerová I., Jurašková B., Rokosová M., Vaňková H., Veleta P. (2006): Aktivní stránutí. Česká geriatrická revue. 4 (3):63-68.

Lokoč, R. (2009): Čeští zemědělci jako správci krajiny?. Brno, 190 s. Dizertační práce. Masarykova univerzita.

Marek O. (2008): Zapojení veřejnosti, nástroj pro správu věcí veřejných. In: Zapojování veřejnosti, nástroj pro správu věcí veřejných. Komunitní plánování sociálních služeb v Česku, Slovensku, Maďarsku a Polsku. Centrum pro komunitní práci. s. 2-8.

Potočný, T. (2006): Lidé na okraji: Případová studie satelitního městečka. [online] IVRIS Working papers [cit. 2011-08-11] Dostupné z WWW: <<http://ivris.fss.muni.cz/workingpapers/index.php?page=cislawp&id=1>>.

Keuninginstitut (2008): Shared Space: Final Evaluation and Results [online]. Leeuwarden, [cit. 2011-09-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.shared-space.org/>>.

Richardson T., Dusik J., Jindrová P. (1999): Paralelní participace veřejnosti: odpověď na lhostejnost při rozhodování. In: Urbanismus a územní rozvoj, 1: s. 2-8

Stachová J. (2008): Participace a spolupráce v malých městech České republiky. In: Čermák D. (ed.) Aplikace principů partnerství a participace v prostředí malých měst České republiky. Edice Sociologické studie/Sociological Studies 09:6. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, s. 51-62.

Sýkora, L. ed. (2002): Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku. Praha. 191 s.

Zapletalová, Z. (2007) Chatařství/Summerhouses: Architektura lidských snů a možností. Praha: ERA, 416 s.